वेतस्याः पाठस्यावा वा देया नाडा न चोदिता" श्राद्धे नाडानिषेधस्यायमपवादः। तथा "सुवेषमूषणैस्तत्र सत्कारैस्तथा नरैः। कुटुम्बाद्यनुविप्रैः कर्मोद्यन्त ब्राह्मणैः सह। स्त्रियोऽपि सुखया भूता गीतनृत्यादिहर्षिताः"। हेमाद्रौ ब्रह्मपुराणे "कुशस्थाने च दूर्वाः सुमङ्गलस्यामिदृश्ये"। कुशा अपि वक्ष्यन्ते। छन्दोगपरिशिष्टे "मातरामन्त्रितान् विप्रान् युग्मानुभयतस्तथा"। उभयतः दैवे पित्र्ये च वैश्वदेवे द्वौ विप्रौ पित्रादीनामेवैकस्य द्वौ द्वाविति विंशतिः। त्रिके वा द्वौ द्वावित्यष्टौ विप्राः। अत्र विप्राभावे स्त्रियोऽपि भोज्या इत्याह्निकार्के हेमाद्रिः। "मातृश्राद्धे तु विप्राभावेऽपि पूजयेदपि। पतिपुत्रान्वितामध्या योषितोऽष्टौ कुलोद्भवाः। मातृत्रिके चतस्रः मातामहीत्रिके चेत्यष्टौ" इति हेमाद्रिः। "अत्र पित्र्ये प्राङ्मुखाविप्राः पार्श्वे पित्र्ये चतुरस्रं चस्रकमिति, अयन्तः" हेमाद्रौ ब्राह्मे "विप्रान् प्रदक्षिणावर्त्तं प्राङ्मुखानुपवेशयेत्"। छन्दोगपरिशिष्टे "गोत्रनामभिरामन्त्र्य पितृभ्योऽर्घ्यं प्रदापयेत्। नामापसव्यकरणं न पित्र्यं तीर्थमिष्यते। ज्येष्ठोत्तरकरान् युग्मान् कराभ्यामपवित्रकान्। कृत्वार्घ्यं सव्यदातव्यं नैकैकस्यात्र दीयते" पित्रादेर्द्वौ द्वौ विप्रौ तयोर्दक्षिणकरस्थौ संयोज्य प्रथमोपवेशितविप्रकरोपरि तन्त्रेण द्वयोरर्घ्यं दद्यादित्यर्थः। बह्वृचकारिकायां तु "दत्ताघ्यांदेकदेशः स्यादर्घ्यदानं प्रतिद्विजम्। आवृत्तिरपि मन्त्रस्य प्रतिब्राह्मणमिष्यते। प्रतिद्विजं पृथक्कुर्याद्विधोक्तार्घ्यानुमन्त्रणम्" इत्युक्तम् "मधु मध्विति यत्तत्र निर्जरोऽग्नितमिष्यताम्। गायत्र्यमन्त्रं क्षीरं मधुमन्त्रविवर्जितम्। मधाभावे तु यत्रेदं यदाचित् पितृभूतकम्" तथा "सम्पन्नमिति तृप्ताः स्थ प्रश्नस्थाने विधीयते। सुसम्पन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत्। अन्नस्योदकदानस्य चार्घ्यदानवदिष्यते। यच्चैव नियतं कुर्याच्च चतुर्थ्यां कदाचन"। चन्द्रोदये ब्राह्मे "पठेच्छ्रुतिसूक्तं तु अस्ति सूक्तं एवं तथा। नान्दीमुखान् पितॄन् मङ्गला ब्राह्मणैश्च समाहयेत्" तथा "ब्राह्मणं दधि मध्वन्नं यदराधि यवांस्तथा। मिश्रीकृत्य तु चतुरः पिण्डान् श्रीकामवर्द्धिभान्। दद्यान्नान्दीमुखेभ्यश्च पितृभ्यो विधिपूर्वकम्। ब्राह्मणस्य कमण्डूनि यवांश्च विनियोजयेत्। तान्येव दक्षिणार्थन्तु दद्यादिष्टेषु सर्वदा"। तत्रैव चतुर्विंशतिमते "द्वौ द्वौ चाभ्युदये पिण्डावेकैकस्य विनिःक्षिपेत्। एवं नाम्ना परं तृप्तौ दद्यात्पिण्डान् पृथक् पृथक्"। वसिष्ठः "प्राङ्मुखो दैवतीर्थेन प्राङ्मुखेषु कुशेषु च। दत्त्वा पिण्डान् कुर्वीत पिण्डपात्रमधोमुखम्"। "नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः स्वाहेति वा पिण्डदानमन्त्रः"। इति दृष्टिः। अत्र पिण्डाः सवाहता इत्युक्तम्। तत्रैव भविष्ये "पिण्डनिर्वपणं कुर्याच्च वा कुर्याद्विचक्षणः। इद्धिश्राद्धे महाबाहो! कुलधर्मानवेक्ष्य तु" कालादर्शः "अग्नौ करणमर्घ्यं च वाहनं चावनेजनम्। पिण्डश्राद्धे प्रकुर्वीत पिण्डहीने निवर्त्तते" तेनात्र भोजनस्यैव प्रधानत्वाद्यदि विप्रस्य वमनं तदा तस्यैव पार्वणस्य पुनराहत्तिरिति सिद्धम्। इद्धिश्राद्धस्य भूतनिमित्तं यथा पुत्रजन्मनिमित्तं भाविनिमित्तं च यथा विवाहादिनिमित्तमिति भेदः इति आ०त० रघु० समर्थितम्। तद्विधानस्य छन्दोगपरिशिष्टादौ दृश्यम्। इत्यर्दयाचरणादेवे छन्दोभेदे स्त्री "करमिदि वदि नौ नौ च नान्दीमुखो नो" छन्दोम० तल्लक्षणमुक्तम्।

नान्दीवादिन् पु० नान्दीं वदति वद्-णिनि। १नान्दीशब्दपाठके इत्यर्थे २भेर्यादिवादके च।

नान्दीश्राद्ध पु० नान्दीनिमित्तं नान्द्यर्थं वा श्राद्धम्। इद्धिश्राद्धे नान्दीमुखशब्दे उदा०।

नापित पुंस्त्री नृपादयो जातियात् जाते १बहीर्णजातिभेदे पट्टिकार्य्यां कुवेरिण्यां जाते २बहीर्णजातिभेदे च। "आर्द्रिकं कुलमित्रं च गोपालो दासनापितौ। एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं निवेदयेत्" मनुः। "सच्छूद्रो गोपनापितौ" "नराणां नापितो धूर्त्तः"। "ग्रामकामस्तु गोपालं वनकामस्तु नापितम्" भा०उ०१२अ०। "नटी कापालिनी वेश्या कुट्टनी नापितः कुनी" कुल नापितोऽस्त्री तन्त्रम्। तस्य वृत्तिः क्षुरकर्म। "उपोषितस्तु व्रतिनः क्षुरकेशस्तु नापितैः। श्रीकामवर्त्तिष्यति यदि यावत् तैलं न संस्पृशेत्" स्मृतिः। स्त्रियां त्वात् अपत्ये फिञ्। नापितानि तदपत्ये पुंस्त्री० पक्षे अञ् नापित्य तत्रार्थे पुंस्त्री०।

नापितशाला स्त्री ६त०। क्षौरगृहे त्रिका०।

नाभ् स्त्री नभ-क्विप्-क्लिप्। नभसो बाधिकायां सोमस्य दीप्तौ "चतस्रो नाभो निहिताः" ऋ०९।७३।६। नभो नभसो बाधिकाः सोमस्य दीप्तयः सायः" भा०।

नाभ पु० "सुतात् मनोरसो जज्ञे तस्य नाभोऽभवत् सुतः" भाग०९।६।११ उक्ते सूर्यवंशे नृपभेदे।